

ПРИКАЗНА ЗА ХЕРАКЛЕЈА

понеделник, 22. декември 2008 Час 14:28.

Промовирај

*****

Во Македонија од секогаш постоел обичај имињата на Градовите да ги носат имињата на царевите и хероите кои ги граделе. Така по Филип II се викале Филипи, по Александар - Александрии, па Аполонии, Хераклеи. Тие и до денес се неизбришливи траги за историјата на Македонците Беше си бил јунакот Херакло, предок на македонските цареви - Хераклиди. Оружјето на Херакло бил лакот и стрелата и стапот кој сам го изработил, со јазли на местата од гранките спирално бележени. Тој симбол си нашол место во ковањето на македонските монети до средниот век, кога владеела македонската династија во Византија, иако такво име во древните споменици нема, кога си било македонско. Херакле со голи раце го убил Немејскиот лав и си ја префрлил лавјата кожа преку рамото како знак на моќ. Македонците цареви - Хераклиди се гордееле и ги употребувале истите симболи, за да се потсетат на натчовечките подвизи со кои ја избориле славата за Македонија. Херакло е славен и почитуван заради неговите заштитнички борби од сите неправди и зла. Уште како дете во крошната ги задавил двете змии со силата на инстинктот на бебешките раце. Се редат херојства си поголеми едни од други. Ги исекол главите на Хидрата. Го убил вепарот што пустошел по полињата. Ги совладал птиците со железни канџи, ги исчистил Евгеевите пондили. Го совладал критскиот бик. Го добил Хиполитовиот појас од Амазонките, ги обрал Хесперидините златни јаболка. Го придржал небесниот свод вместо Атлас. Го спасил окованиот Прометеј на Спила и уште многу такви познати дела. Хераклитската приказна за Македонците е уште поважна. Тие во спомен на Херакло ги изградиле градовите Хераклеи во Сицилија, Тракија, Понт и Линкестида во Битола. Филип II ги градел Хераклеите како култни македонски места со долга традиција и карактеристика на царски македонски градови. Во близина на Хераклеја има уште градови како што е Алкомена именувана со име на мајката на Херакло. Ако Филип се идентификувал со Херакле, тогаш со Алкомена треба да се идентификува Евридика, мајката на Филип - Линкестската принцеза со која се оженил Аминта III, таткото на Филип II Македонски. Во Хераклеја се откопани храмови, патеки од камен и столбови од мермер, театар со сцена и оркестра, со мозаици и статуи какви што имало и во сите македонски градови од тоа време, Секој град во своето име крие дел од животот на царевите и хероите. Затоа било обичај така да се именуваат македонските градови, за навек да ни потсетуваат и да ни ја кажуваат приказната за царевите на Македонците. Во Битола го има сето тоа. Легендата за Херакло продолжила во јунаштвото на Марко Крале и многуте Ангели по фреските низ македонските цркви, кои се борат со злото за да го заштитат народот.

ХЕРАКЛЕЈА ЛИНКЕСТИС

За историјата на Хераклеја Линкестис накусо спомнавме во делот "Битола низ вековите". Овде ќе се задржиме на оние сегменти кои се значајни за културната традиција што била присутна на овие простори, видени низ она што го нуди овој споменик на културата од античко време, зашто битолското културно наследство има многу заедничко со она што го имал овој древен град. Богатиот движен и недвижен материјал што е откриен и пронајден зборува за еден културен свет на повеќе цивилизации

кои ја цртале духовната мапа на човештвото, во чии координати сегашните битолски простори имале значајно место. Тоа е повеќеслојна населба. Едни врз други лежат остатоци од различни историски епохи и култури, почнувајќи од доцнобронзеното време, па се до Грцистичкиот, римскиот и рановизантискиот период. Меѓу последните две временски дистанции, се вметнува една варварско-готска населба, за на крајот да се сретнат градби од словенски, средновековен и друг карактер. Некои од овие слоеви се уште не се целосно испитани и научно верификувани.

Кои биле причините, токму тука, на јужната позиција од Тумбе кафе, големиот древномакедонски крал и војсководач Филип II, таткото на уште пославниот Александар Македонски, да се одлучи тука во 349 г.п.н.е. да формира град, има повеќе мотиви. Еден е сигурен - стратегиската положба му овозможувала да биде најпогодната врска меѓу Истокот и Западот. Свое влијание имало и брзото ширење на македонската држава. Со неговата победа над Грците кај Херонеја во 338 г.п.н.е. му го отворил патот на својот син Александар III Македонски да ја прошири Македонија на три континенти. Тој стигнал до Индија, која, според тогашните сознанија била на крај на светот.

Подоцна градот потпаднал во римски раце (средина на II в.п.н.е.). Тука врвела и Виа Егнација. Градот имал и големо военостратегиско значење. Треба да се каже и тоа дека во времето на формирањето на Хераклеја, овде живеело горномакедонското племе Линкести во областа Линкестида. Оттаму и второто име на градот. Неговиот живот траел скоро еден милениум. Во него цветала уметноста и културата.

Тоа бил високоцивилизиран град, со бројни општествени и други градби: театар, терми, статуи, мозаици, базилики, резиденции и слично. Бил и епископско седиште чии епископи се споменуваат на неколку црквени собири. Инаку, поголемиот дел од откриените споменици на културата се од римскиот и рановизантискиот период. Материјалната Грцистичка култура сè уште не е доволно истражена. Има мислења дека Грцистичката Хераклеја била на ридот, северно од постојниот град.

Откопаните објекти од римско време (портик, терма и театар), даваат богат материјал за моќта на Римската држава која поминала низ разни општествени уредувања: од древна монархија, до република и царство. Ваквиот бурен општествен и историски развој силно се одразил и во уметноста. Оттаму, веројатно и, покрај другото, нагласениот стремеж во творечкиот израз да се постигне монументалност и величественост. Тоа најдобро може да се види од големите и масивни градби, со напор да не се заборава восхитот од античката уметност од сите периоди (архаична, класична и Грцистичка). Од најдобрите дела биле правени копии или се увезувале оригинални творби. Во одредена мера се користело уметничкото наследство и од другите цивилизации, како што биле: Етрурците, Египет и Блискиот Исток, без претензии некоја да биде доминантна. Ова не значи дека римската уметност не е со сите свои препознатливи особености дел на една од големите цивилизации што ги познава човечкиот род. Подлабоката анализа на градбите и движните споменици од Хераклеја кои ѝ припаѓаат на оваа култура, во целост не уверуваат во тоа.

Портикот ги поседува сите белези на римското градителско мајсторство, и покрај тоа што се само остатоци од објект. Во него се најдени интересни почесни и вотивни споменици, како што се две статуи и неколку постаменти со натписи. Тој е со правоаголна форма, долг 17,45м во правец исток-запад и широк 7,45м. Во основа, тоа е еден вид на трем. Неговиот покрив од едната страна се потпира на ѕид, а од другата на низа од столбови - колонада. Со реконструкцијата и проучување на пронајдениот материјал може да се заклучи дека колонадата од столбови е изработена во јонски стил. Како изгледал во целина и за каква намена служел може само да се претпоставува. Едно е сигурно дека е тоа зграда со јавен и репрезентативен

карактер. Стручњаците се најблиску до мислата дека е тоа зграда на судилница - булеутерион. Но не се исклучува и можноста да биде и составен дел од термите, потоа гимназион, библиотека или нешто друго. Тука се и спомениците на божицата Немеза што ѝ го посветил Јулије Тертила, потоа на видниот граѓанин, првосвештеник и добротвор Тит Флавие Орест и подножјето со стихови од епит "Дела и денови" од поетот Хезиод. Портикот датира од крајот на 1 и почетокот на 2 в.н.е.

Уште еден ансамбл на римската архитектура го свртува вниманието, а тоа се термите. Тие претставуваат еден цел систем на заемно поврзани простории кои имале функција на бања. Откриен е еден дел од него: сала за капење со студена вода - фригидиум на источната страна; сала со млека вода - тепидариум во средината; и многу затоплена сала во која имало врела вода - калдариум. Во западниот ѕид од бањата, до калдариумот, се трите огништа - префурниа. Многу е интересен системот за затоплување на подовите и

сидовите. Под нив има слободен простор низ кој влегувал врел воздух и чад од огништата, кои потоа струеле низ шупливите цевки вградени во сидовите. Таквиот систем овозможувал да се штеди топлотна енергија, а истовремено да бидат затоплени и подот и сидовите. Се смета дека најрепрезентативниот дел, кој се очекува да се открие на источната страна, се уште не дошол на ред да биде откопан и подетално проучен. И овие терми ја потврдуваат вистината за високата култура на античкото римско градителско писмо.

Меѓу најпознатите и релативно сочувани архитектонски дела е Римскиот театар. Тоа е урбана градба на богатата римска градителска традиција. Се наоѓа во централното градско јадро и доминира со својата архитектонска убавина, посебно со декоративната и разиграна јужна фасада. Неговата изградба најверојатно започнала при крајот на Хадријановото

владеење, а во употреба бил даден за време на Антонин Пие (III век од н.е.). Тој претставува вешта синтеза на она што го поседувале како основни елементи дизајните на познатите театри и амфитеатри. Неговата универзалност овозможувала, пред сè, да се изведуваат разновидни програми. Граден е според тогашните пропозиции за римски тип на театар, на познатиот градител Полио Витрувије, кој живеел во I век од н.е. Лоциран е на косината од ридот која има јужна експозиција. Максимално е искористена конфигурацијата на теренот, со што била поефтинета и забрзана изградбата.

Гледалиштето има полукружна основа, со 20 редови седишта со дијаметар 58,50м. Првиот ред се разликува од другите бидејќи под него се поставени правоаголни мермерни блокови, каде од долниот член раб тие излегуваат со 0,25м. напред: просторот кој служи за поставување на нозете само за гледачите од овој ред. Од написот на челната страна на седиштата може да се заклучи зашто ваква привилегираност за овие гледачи. Одговорот е дека тоа се резервации за седишта за четири општини. А, пак, во централниот дел на гледалиштето, помеѓу 4. и 8. ред на седиштата, има почесни места, односно почесна ложа. Трибуналија за магистрите кои се грижеле за текот на игрите или за приредувачот на истите - едитор мунерис. Оркестрата - конистра е полукружна со пречник од 26,40м, додека другата правоаголна половина на театарот е всушност скената, каде биле главните делови и содржините потребни за програмата. Театарот има и други значајни делови како што се: местата за поставување на платнен покрив (еден вид отвори) наречени - велум; источната и западната аналема (влезови); трите кафези за животни - стабула; фасадата на скената и другите елементи што сочинуваат една вака сложена градба. Како универзален театар служел за повеќе намени вклучувајќи ги и гладијаторските борби.

Театарските игри во културниот живот на Хераклеја играле значајна улога: за различни периоди различна била нивната популарност. Нивните зачетоци треба да се бараат во прастарите културни свечености посветени на богот на плодноста и виното Дионис. Ова главно се однесува за старите Грци.

Кај Римјаните односот кон театарот бил сосема поинаков. Тој се повеќе ја губи својата привлечност за сметка на новите форми на спектакли во амфитеатрите, циркусите и хиподромите. Кај нив, сè повеќе на цена биле гладијаторските борби, ловечките вештини, коњските трки и сл. Кај Грците театарот го учи гледачот како треба да (не) биде, на примерите од претставата. Римскиот театар е повеќе забава, а помалку филозофија за животот. Одовде произлегуваат и содржините на драмските програми.

Меѓу најстарите драмски видови е дитирамбот - сатирична песна посветена на богот Дионис, која се негувала и на овие простори. За ова зборуваат пронајдените предмети во Хераклеја и на другите археолошки локалитети. На нив се претставени ликови на силени и сатири - темпераментни, измислени суштества на природата. Потоа, доста популарни биле изведбите на мима и пантомима. Кај римската младина посебно биле сакани ателанските лакрдии, кои се прикажувале како завршен дел на некоја претстава со бурлескен епилог. Централно место во програмите имале драмата и комедијата.

Историјата на употребата на театарската маска многу зборува за односот кон драмските родови и видови и нивното прикажување во театарот. Маската секогаш се употребувала од глумците кога требало да се учествува на претставата во која главна улога имал богот Дионис. Нејзиното влегување во театарот има големо значење поврзано со култот, кој посебно бил негуван во античкиот егрчки театар. Кај Римјаните таа се воведува подоцна. Се разликува од старогрчката по тоа што има понагласени димензии, поголеми отвори за очите и усните, со посилено истакнати веѓи. Косата е стилизирана како перика со кратки локни и висок онкос. Ова, најубаво може да се види на трагичната бела мермерна маска што е откриена во хераклејскиот театар. Таа го претставува Херкулес. На неа се гледа како на главата има префрлено лавовска кожа. На лицето се истакнува широко отворена уста, со израз на болка и раширени очни шуплини. Над нив се нагласени веѓи, потиснати надолу. Брадата е широка и густа, а челото набрано.

Во Хераклеја има и други споменици, движни предмети, кои зборуваат за богатиот театарски живот и воопшто за уметноста во овој антички град. Ќе споменеме уште некои: глава на Дионис - скулптура, мермер; глава на сатир - скулптура; глава на пан - скулптура; глава на старогрчкиот писател Менандар - скулптура; глава на глумец шегација и др. Исто така, познато е дека во античкиот период, вајарската уметност била на висока цена. Во Хераклеја, покрај претходните предмети, многу познати се вајарските дела: мермерна статуа на Атена Партенос - римска копија на Фидиевото дело што се наоѓа во Народниот музеј во Белград. Потоа, бистата на атинскиот политичар и поет Есхин која била однесена во Британскиот музеј во Лондон. Посетителите на Хераклеја можат да ја видат статуата на угледниот граѓанин Тит Флавие Орест, во природна големина, како во левата рака држи свиток, а десната е под наметката. Облечен во долг хитон преку кој е префрлен химатион, а на нозете има сандали. Тука е и Немеза - мермерна статуа на божицата на правдата, како и други целосни или општетени дела. Сè ова за што зборуваме сведочи за богатото битолско културно наследство и традиција.

И на крајот од овој дел се поставува прашањето како и зошто престанал да живее хераклејскиот театар? Одговорот бара поширока елаборација. Со пропаста на Римското царство започнуваа нови животни текови со многу поинакви религиозно - филозофски сфаќања и морални кодекси на едно друго време кое го напушташе, а често и физички го уништуваше старото. Така, се знае дека со Константиновиот едикт од 325 година и Хонориевата забрана од 404 година зададен им е смртен удар на античките спектакли. Практично, победата на христијанството и неговата црква ги осуди на пропаѓање и овие градови. Тие умираат полека, но сигурно, и ако беа повеќето изградени од камен. Многу фактори влијаеле на нивното уништување: политиката и верската нетолеранција, забот на времето, а

најмногу човекот. Насилно и грубо се разграбувал материјалот од прекрасните објекти, за да се направат нови, во уметнички поглед многу посиромашни, а некои крајно примитивни. На местата од ваквите локалитети се отвораат каменоломи, за од обработениот камен и мермер да се направат заштитни бедеми или подлога за патиштата. Имало случаи над ваквите објекти да се градат обични градби од камен и кал. Дури и уметничките предмети: статуи, мозаици, мермерна пластика и слично се користеле како градежен материјал. Случајот со статуата на Орест најдобро го потврдува ваквиот однос. Таа е пронајдена како потпорен камен во еден ѕид. Големо зло на овие објекти им направиле и војните. Меѓу другите, овде во средината на 5. век рушеле и варварските орди.

По напуштањето од употреба на хераклејскиот театар, со текот на вековите, ерозијата си го направила своето. Таа ги покрила неговите остатоци. Се смета дека овој театар престал да живее некаде околу 5 век. Некои попрецизни докази за неговиот крај сеуште не се пронајдени.

Она што го прави интересен и познат античкиот локалитет Хераклеја Линкестис се и објектите од ранохристијанскиот период: Малата и Големата базилика и Епископската резиденција. Кога некаде од 3 век почнува да слабее Римското царство, тоа се одразува во уметноста и во урбаното живеење. Христијанската религија се наметнува со сета своја сила во сите општествени сфери, како доминантна. Истовремено таа станува, и во овој дел на Македонија, државна религија. На Запад, доцноантичката уметност постепено ѝ отстапувала место на предромантиката, а на Исток тој тренд на промени е позабавен.

Малата базилика се наоѓа на југоисточниот дел на локалитетот, наспроти портикот. Базиликата е трибродна, со апсида на источната страна. Се смета дека е градена при крајот на 5. век од н.е. Во нартексот од градбата се откриени остатоци од една тркалеста писцина - базен, со мермерна фијала во центарот, откаде во форма на водоскок бликала вода. Тоа ги наведува научниците на мислата дека станува збор за крстилница, односно целиот ансамбл со базиликата на исток служел за крштавање. Подот од

ексонартексот е мозаик со геометриски и зооморфни елементи. Во геометриските композиции преовладуваат шарки од ромбови и квадрати во кои се гледаат по една ваза, корпа или шарка. Додека кај зооморфните мотиви се гледаат птици (еребица, фазан, пајка и сл.), и животни (лавица и зебу).

Големата базилика е посебно значајна со нејзините мозаици кои се наоѓаат на подот од нартексот. Во сите девет простории има мозаици, но овие во нартексот се своите уметнички квалитети и иконографски вредности претставуваат врвни уметнички дела. Всушност, тоа е една поголема композиција која на симболичен начин го прикажува христијанското сфаќање за универзумот: царството небесно, рајот, земјата и водата. Оваа вонредна уметничка слика спаѓа во редот на малубројните сочувани досега вакви дела на античкото сликарство, на површина од над 100м². Има раскошен колорит постигнат со околу 20 бои и нијанси со коцкички од камен, стаклена паста и керамика. Убавите дрвја со плодови околу кои летаат птици покрај цветните грмушки, го претставуваат рајот како го замислувала христијанската црква. Има десет дрвја. Полни со плодови се девет. Едното е суво кое го претставува паганството како бесплодна религија, наспроти христијанството кое е богато како деветте дрвја. Од четирите независни мотиви, трите го прикажуваат рајот, земјата и водата, а мотивот во медалјонот го означува царството небесно.

Пред очите на гледачот се редат разни библиски мотиви од животот на богатата флора и фауна: плодни растенија, птици; прогонуван дивојарец; борба на бик и лав; очакален пес со големи заби; гепард како расчеречува соборена на плеќи срна, чија крв во млазови тече од муцката на сворот; морски животни, риби и сл. Сите тие неповторливи мозаични слики се ставени во движење, со интересна

символика за тогашното сфаќање на светот, природата и човековото постоење. На белата основа, изработена од мали камени коцки, се има впечаток како да трепери воздухот и светлината на денот, правејќи илузија на една чудна, надземна и за секојдневието нестварна убавина. Еден митско-лирски пејзаж, во кој се мешаат реалното и библиското, замислен во овој сончев предел на тогашната цивилизација, на која ѝ припаѓала Хераклеја.

Епископската резиденција е само делумно откриена. Во откопаниот дел од овој ансамбл се одаите распоредени околу централното двориште. Во апсидалната одаја која се наоѓа на северната страна има трпезарија, триклинос. На источната и јужната има низа од одаи. Мозаици на подовите има во четири простории. Интересно е двориштето во кое има бунар со мермерна рамка, украсена со канелури. Натамошното откривање на објектот ќе даде покомплексна слика за оваа ранохристијанска градба.

Сето ова, за кое зборувавме досега, е еден дел од откриеното културно наследство на Хераклеја Линкестидска. Под налетот на големите историски промени и природни катастрофи, меѓу кои и големиот земјотрес од 518 година, како и од други причини, се смета дека животот на овој антички град престанал некаде кон крајот на 6. век.

Денес тој е познат споменик на културата, не само во земјата, туку и надвор од неа. На локалитетот и натаму се вршат ископувања. Многу негови објекти се ревитализираат и служат за одржување на културно-уметнички манифестации. Тоа, посебно се однесува за Театарот, каде се приредуваат: музички приредби, театарски претстави, литературни претстави и сл. Хераклеја претставува составен дел од богатата културна понуда на современа Битола.